

STUDENTI I POLITIKA

ZLATKO MILIŠA
ANDRIJA RAKO
VLADIMIR TAKŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC 159.94
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1990 - 11 - 16
Received

Ovo empirijsko istraživanje o odnosu studenata prema politici, provedeno prije političkih promjena u Hrvatskoj (1988. godine), ukazuje na visok stupanj političkog apsentizma. S obzirom na taj najznačajniji rezultat, u radu se šire eksplicira teza prema kojoj se politička predviđanja ne mogu meritorno obavljati bez empirijskih ispitivanja. Rezultati ovog istraživanja učvršćuju uvjerenja autora (iz 1988. godine) o dinamičnim promjenama u devedesetim godinama, a koja se prije svega tiču ideje o razvoju postsocijalizma u Hrvatskoj.

Teorijske osnove istraživanja

U samim temeljima modernog društva stoji zagonetka njegove upitnosti, snage, promjene i sudbine: mladi!? Pošto je osobito za današnje društvo postala istinski ozbiljna tvrdnja da onaj tko ima mlade ne zna što ima, s pravom mu valja u njegove temelje duboko uklesati modificiranu delfijsku maksimu: Upoznaj svoju mladež!¹ Ovim se prije svega želi istaknuti zagonetnost mlade generacije i njen značaj za svako društvo, ukoliko se u društvu želi započeti sa procesom ostvarenja humanijih aspekata budućnosti, a ne provjeravati i u praksi provoditi tezu o mladima kao povoljnom objektu i lakom plijenu manipulacije.

Tko ima mlade ne znači da ima i budućnost, (kao što su vjerovali ideolozi

¹ Ernest Fischer, Problemi mlade generacije, (Nemoć ali odgovornost), Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966, str. 65.

nacizma). Na takvu ideološku podlogu manipulatora uzvratno je "filozof nade" Ernst Bloch prihvatljivom tezom, da onaj tko ima budućnost ima i mladu generaciju.² Pored činjenice da se mladi mogu prikloniti konzervativnim i dekadentnim procesima u društvu, ipak se mora reći da većinu humanih aspekata budućnosti čine osnovni aksiomi mladosti: entuzijizam, kritičnost i stalno propitivanje proklamiranih društvenih vrijednosti. "Jedino ako budućnost postane jača od prošlosti, pokrene se sadašnjost."³ Točkove sadašnjosti mogu pokrenuti samo široko prihvaćeni aksiomi mladosti. Čitavo historijsko iskustvo nas upozorava da bez "mladenačkog poleta" čovjek nikada "ne bi dostigao ono što je moguće kad ne bi stalno iznova posezao za onim što je nemoguće".⁴ U svakom društvu gdje se mladima uskraćuje težnja za ispoljavanjem njihove osobnosti, (sloboda da izravno iznesu svoje osnovne probleme i različitosti vrijednosnog opredjeljenja, neposredno im se omogući učešće u kreiranju vlastite sudbine...) dolazi do izljeva nezadovoljstva, direktno uperenog protiv konkretnog društvenog sistema. U opredjeljenju i praksi društva prema "omladijskom pitanju", kao i uzvratnom "glasu" mladeži o društvu ogleda se njihov opći dignitet i politički legitimitet.

U posestrimsku kategoriju nada - sloboda ponajprije uzajamno prigrhljajno spada kategorija mladi - budućnosti. "Svako kome pripada budućnost, ko napreduje, i razvija se, mora da se nada i mašta..."⁵ Mladež se u stremljenju ovim idealima sučeljava s nizom datosti i okolnosti društveno - ekonomskog i kulturno - političkog karaktera.

Poopćeno gledano, društvene se sisteme može podijeliti na dva tipa: otvoreni i zatvoreni. Otvoreni sistem karakterizira stalno kritičko ispitivanje vlastitih aktivnosti, odnosa i vrijednosti. Takav sistem pruža osobite šanse onima koji su najmanje opterećeni tradicijom, a uvijek kritički opredijeljeni i inventivni. Nasuprot ovom sistemu, koji je u sebe ugradio pozitivno povijesno iskustvo i političku mudrost s jednakim pravom njegove izgradnje i dogradnje za sve njegove pripadnike, stoji tip zatvorenog društvenog sistema, u kojem je upravljanje društvenim odnosima rezervirano samo za "odabrane". U takvom sistemu položaj i uloga mladih se do kraja marginaliziraju. Naravno da se u konkretnoj zbilji ni jedan od ovih tipova društva ne pojavljuje u svom čistom obliku, ali je isto tako očigledno da u idealnim okolnostima jedino prvi tip društvenog sistema pruža mogućnost široke društveno - političke afirmacije mladih.

² Ernst Bloch, *Politička mjerenja*, Svjetlost, Sarajevo, 1979, str. 226.

³ Ernest Fischer, isto djelo, str. 65.

⁴ Max Weber, *Politika kao poziv*, U: Mihajlo Đurić, *Sociologija Maxa Webera*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1964, str. 196 - 197.

⁵ Ljubomir Tadić, *Poredak i sloboda*, Kultura, Beograd, 1967, str. 74.

Kad je u pitanju riječ o odnosu mladeži i politike valja analitički razlikovati dva pristupa u analizi.

Prvo, odnos politike prema mladima; naime kakva je politička "zasada" nekog društva i kako je prema tome oblikovana uloga svih institucija sistema prema mladima (i to ne samo kao prigodne reakcije na zahtjeve mladih);

Drugo, odnos mladih prema politici, tj. uolikoj mjeri žele sudjelovati u političkom događanju. U empirijskom dijelu ovog rada interpretirat će se neke bitne odredbe ovog drugog pristupa s konkretnim pokazateljima vrijednosnog opredjeljenja studenata Sveučilišta u Splitu.

Mladež nije interesno homogena socijalna skupina, pa se njezin politički legitimitet ne može analizirati izvan konkretnih društvenih odnosa. Cjelokupno življenje mladih, bilo kao životna svakodnevnica, bilo kao zamišljajna stvarnost, u svakom su društvu nerazdvojivi od karaktera društvenih odnosa: otvorenosti ili zatvorenosti svih subjekata na promjene. Dakle, da bi se moglo što konkretnije govoriti o bitnim odrednicama položaja mlade generacije, posebice onog političkog, nužno (ga) je promatrati u kontekstu razvojnih tokova i aktualnih problema s kojima je suočeno pojedino društvo, jer se oni neizbježno odražavaju na društveno biće mladih.

Za razumijevanje odnosa današnje generacije mladih prema politici, na primjer u relaciji prema prevladanom političkom sistemu jednopartijskog tipa u Jugoslaviji, mora se stalno imati na umu činjenica da se njeno iskustvo životvorno održalo kao "kolektivno pamćenje". Pod pojmom "kolektivnog pamćenja" ovdje ne podrazumijevamo psihologijske odredbe iz analize kognitivne svijesti i/ili individualnog pamćenja, već prije svega o socijalnoj dimenziji pamćenja u značenju i kontekstu određivanja pravca i oblika djelovanja pojedinca u svezi s kolektivom i onda kada nema izravno stečenog društvenog iskustva. Socijalno biće i na njega neadekvatno nakalemljene "ideološke mladice" prenesene su u psihičke strukture samo kao reakcija na date okolnosti. Ovakav pristup je potreban, jer je, prema našem mišljenju, i nakon prihvaćanja samoupravnog socijalizma u praksi bio dominantan državno-partijski tip socijalizma. Uplivom državno-partijskih struktura u sve samoupravne tokove sprovodilo se "dirigirano samoupravljanje".⁶ Tako se, na primjer, u većini radnih organizacija glasovalo u atmosferi prijatnje državnih, upravnih i ideoloških sankcija, a takove iznuđene odluke proglašavalo kao svojevolumni, samoupravni akt radnika. Općenito, na spontanitet bilo radnika, mladeži i drugih, gledalo se s krajnjim nepovjerenjem. Građanskoj inicijativi, alternativnoj sceni u sistemu gotovo da i nije bilo mjesta, a što bi, zapravo trebalo odlikovati proces samoupravnog preobražaja društva. Samodopadljivost državnih struktura, koje su htjele sve propisati i sa svime dirigirati morale su uvjetovati

⁶ Josip Ž u p a n o v, Marginalije o društvenoj krizi, Globus, Zagreb, 1983, str. 58.

(isprva samo latentne) proteste. Sve se to izravno ili posredno s vremenom i kod mladih kondenziralo u "kolektivnom pamćenju". Socijalizacijsko načelo s obzirom na društveno-politički angažman glasilo je: budi poslušan i imat ćeš budućnost!

Kako se historijski kristaliziralo "kolektivno pamćenje" kod mladih s obzirom na njihovu zainteresiranost za učesće u politici?

U poslijeratnom razdoblju obnove zemlje u svijest mladih internalizirao se revolucionarni zanos i ponos sa starijom generacijom. Mladu generaciju se nazivalo zalogom budućnosti i garantom očuvanja revolucionarnih tradicija. U tom kratkom periodu mladi su se identificirali s problemima društva u obnovi zemlje i sa svojom (propisanom) društvenom ulogom u sistemu. Ideološki i politički mehanizmi bili su u stanju mobilizirati mladež jer su počeli osjećati realizaciju obećane "zemlje sunca": obrazovanje i zaposlenje za sve, permanentni uspon na statusnoj ljestvici . . . Međutim, s prvim vidljivijim znakovima ekonomske krize dolazi do sve dogmatskijeg uplitanja državno - partijskih institucija u opći, a posebice politički proces socijalizacije mladih. Ojačali (birokratizirani) državno - partijski sistem svojim manipulativnim procesima sužava razvitak subjektiviteta mladih, ali i otvara procese za kasnije akumulirano "kolektivno pamćenje" s konca šezdesetih godina u poznatim studentskim nemirima. Uspostavljanje identiteta mladeži sve se manje poklapalo s ideološki monolitnom slikom društva. U Prokustovom krevetu političke socijalizacije mladih, odnosno u čvrsto uspostavljenom okviru i njegovoj jednobojnoj realsocijalističkoj ornamentici sačinjavan je "direktivni identitet" mladeži. Društveno - politička uloga mladih zakovana u ideološke stupove nije više mogla slaviti takav sistem. Tako je u brujanju žrvnja kolektivne mlinice državno - partijskog tipa socijalizma zatihnulo iskonsko, sebe - samoiskazano biće mladeži. Dakle, što se politički sistem formalno više utvrđivao mladi su na "svojim leđima" počeli uviđati njegove imanentne karakteristike sistema vladavine nad ljudima, koji ih je držao u "čvrstim uzdama ideološkog lanca".⁷

Na začetak buđenja kritičnosti mladih utjecala su dva faktora: prvi se nalazi u praksi samog političkog sistema. Politički sistem kao oblik i način reguliranja i određivanja odnosa javne vlasti i društva postajao je sve okoštaliiji, zatvoreniji u

⁷ ". . . mladi nisu imali mogućnosti da sami neposredno, bez ideološko - političkih transmisija progovore o svojim potrebama, problemima, da postanu subjekt svoje društvene okoline. Društvene akcije mladih najčešće su bile već unaprijed određene. Mladi su trebali samo izvršavati unaprijed dane 'zadatke' - i redovito izražavati svoju pripadnost društvenom sistemu i svoju spremnost za ovakve akcije. Takav način rada s omladinom i takav odnos prema njoj dobro su se poklapali s transmisijskom logom omladinske organizacije u odnosu prema SK i prema drugim snažnijim društvenim institucijama". Marija Ulice, Svakodnevna političnost mladih - političnost svakodnevna života, Pogledi, 1/1987, str. 30.

sebe.⁸ Nosioци političke vlasti nastoje očuvati postojeći poredak, koristeći se svim sredstvima i metodama društvene prisile. Karakteristika svih socijalističkih zemalja, suprotno ciljevima nosilaca političke vlasti je relativno brzo napuštanje prvobitnog revolucionarnog entuzijazma (kojeg je samopotvrđno, što nije isto što i samo sebe potvrđno, nosila mladež). Socijalističke zemlje "usavršavaju organizaciju, izgrađuju sistem, pa im zbog toga nije toliko potrebna slobodna nesputana ličnost, koliko su potrebni ljudi kao nosioци tačno određenih uloga . . . U ovim uslovima funkcionalistički model postaje adekvatan. Omladina je suočena sa starijom generacijom koja čvrsto smatra da je bitno postignuto i da treba učvršćivati ostvarene pozicije. U skladu s ovim vrše se ideološke mistifikacije".⁹

Drugi razlog "zahlađenja" odnosa mlade generacije prema službenoj politici nalazi se u položaju mladih u društvu. Budući da smo o položaju zaposlene i obrazovne populacije mladih kod nas opširnije pisali u drugoj studiji,¹⁰ ovdje iznosimo samo neke elemente koji su utjecali na njihovu sve izraženiju marginalizaciju u društvu . . . Što su se nosioци vlasti indiferentnije odnosili spram životnih problema mladih (zapošljavanje, stambena problematika, nizak materijalni standard, sve duža ovisnost od roditeljske pomoći . . .) to su ključne pozicije u društvu mladima postajale bez obzira na stručnu spremu i rezultate rada nedostupnijima. Do trajnog unutrašnjeg "raskola" između mladih i društvenog sistema dolazi nailaskom ekonomske krize sredinom šezdesetih godina. To se kasnije odrazilo u studentskom pokretu, kojim je duboko zabijen "rascijepni" klin u savez čitave, ne samo studentske, mladeži s društvenim sistemom. Budući da su bili suočeni sa svijetom kakvog ne žele, mladi su na globalnoj razini zatražili svoj puni i izravni angažman u svim sferama odlučivanja i rada, a ne samo u onoj koja se pod tutorstvom vlasti parcijalno odnosi(la) na "omladinsko pitanje". Sa (uglavnom) spontanim protestima protiv postojećeg birokratizirane stvarnosti, mladež je stekla iskustvo o tvrdog i surovoj strani politike. To iskustvo se urezalo u "kolektivno pamćenje" mladih, pa je i danas (unatoč vremenske distance) prisutno. U praksi se politika pokazala bitno drugačijom od one kakva nam je poznata u formulaciji Maxa Webera. Za Webera politika znači "uporno i lagano bušenje čvrstih dasaka, i to sa strašću i odmerenošću"¹¹. Međutim, mladež je o njoj stekla sasvim drugo iskustvo: ona znači uporno i snažno lupanje čvrstim palicama s neodmjerenom strašću! Neprijatno iskustvo u sudaru s politikom stečeno u

⁸ Najden P a š i ć, Klase i politika, Rad, Beograd, 1968, str. 105.

⁹ Ivan K u v a č i ć, Teorijski pristup za shvaćanje suvremene omladine, Sociologija, 1/1968, str. 47.

¹⁰ M i l i š a - T a k š i ć - R a k o, Vrijednosne orijentacije studenata prema radu, Znanstveno - istraživački odsjek RZRK SSOH, Zagreb, 1988.

¹¹ M a x W e b e r, isto djelo, str. 96.

studentskom pokretu 1968. godine, i drugim društveno - političkim previranjima obeshrabilo je mlade u (organiziranom) traženju izgubljenog identiteta. S vremenom su počeli uvidati sve teškoće izmjene svijeta "u totalitetu" i vlastitu nemoć kod rješavanja svog položaja i egzistencijalnih pitanja. Kao posljedica svega toga je povlačenje mladih u sferu privatnosti, odnosno odbacivanje svakog poziva za političkim angažmanom te identifikacijom s nosiocima političke vlasti. "Znatan dio naše omladine . . . zauzima poziciju nezainteresiranosti za osnovna društvena i politička događanja. Ovdje spadaju kako oni mladi ljudi koji, zahvaljujući obiteljskom statusu, ne osjećaju na vlastitoj koži osobito teško nepogodnosti društvene krize, i oni koji ozbiljno trpe posljedice te krize, ali su izgubili vjeru u organizirane društvene snage . . ."¹² Što je uvjetovalo političku marginalizaciju mladih?

Od osamdesetih godina do danas nezaposlenost je jedan od najozbiljnijih problema, osobito zato jer broj nezaposlenih neprestano raste i selektivno najviše pogađa mladu generaciju. Dodatni problem je što su nezaposleni mladi u usporedbi sa zaposlenima u pravilu kvalificiraniji, a vrijeme čekanja na prvo (i odgovarajuće) radno mjesto se sve više prolongira. Tijekom tog mučnog procesa čekanja mladi postaju sve uvjereniji da još jedino ostaje obitelj ta koja se stara o njihovu budućnosti. Durkheimovim jezikom rečeno, mladi su s obzirom na očekivanu organsku solidarnost s institucijama sistema ostali "kratkih rukava", a prevladala je mehanička solidarnost u krugu obitelji. Tako se roditeljska briga o djeci proteže i na godine kada ta "djeca" pređu "tridesetu"; u traženju zaposlenja, snošenju svih troškova u periodu nezaposlenosti, a sve češće i kada li "sretnici" pronađu prvo radno mjesto. Ovakva mnogostruka ovisnost mladih od obitelji predstavlja: 1. neosporni argument o negativnim implikacijama zatvorenog tipa društva i 2. ozbiljnu zapreku na putu ostvarenja osobne i građanske samostalnosti. U takvim okolnostima obitelj utječe na ublažavanje organiziranog izljeva nezadovoljstva mladih. Ona pruža ne samo materijalni, nego i psihološki oslonac s upozorenjima o beskorisnosti pobune: "(sjeti se) što su dobili oni koji su se bunili", "bit će bolje", "ako se buniš, može ti (nam) samo štetiti", "ti nemoj!", "nekako ćemo se snaći", "ne zamjeraj se vlasti (političarima) jer se s rogamim ne valja bosti" . . . Normalno bi bilo očekivati da će sama obitelj upućivati mlade da organizirano traže, pa i protestom ako treba, svoje adekvatno mjesto u društvu.

Mehanizam "kolektivnog pamćenja" zaodjenut u konformizam može dvojako odrediti političko ponašanje mladih: 1. potpunim oglušenjem na službene političke akcije, pa i onda kada su u direktnoj vezi poboljšanja egzistencijalnog pitanja mladih - potpuna apolitičnost i skepticizam, i 2. većim ili manjim stupnjem angažiranosti u neformalnim (političkim) grupama i pokretima. Kad se, uz ovaj

¹² Zoran Malenič, Omladina u osamdesetim godinama, Pogledi, 3/1982, str. 86.

faktor značenja obitelji, imaju na umu činjenice da velik broj zaposlene mladeži radi na neadekvatnim i slabije plaćenim poslovima, nego što bi odgovaralo njihovoj stručnoj spremi, da im je poznat sistem zapošljavanja "preko veze", te da nezaposleni nisu uključeni u savladavanje objektivnih društvenih poteškoća na području zapošljavanja, - onda je i razumljiva naširoko zamjetna nezainteresiranost mladih za politički angažman unutar postojećih političkih snaga, odnosno zaziranje od oficijelne politike. "Dokle god društvo ne bude moglo pružiti sigurnost egzistencije pojedincu on će u borbi za samoodržanje (često i u borbi za prestiž) tražiti sigurnost u privatnom posjedovanju kao temelju takve sigurnosti".¹³ Takav egoizam Jovan Mirić s pravom ne naziva asocijalnim osobinama mladih, jer je on samo odraz socijalne sredine i indeks njegova nivoa društvenosti.¹⁴

Istraživanja pokazuju da je mladež u posljednjem desetljeću, izraženije nego u ranijim periodima, gubila utopijske vizije socijalizma, te da se konkretno nepovjerenje u avangardnost uloge SK logički moralo projicirati u današnjim procesima otvaranja višestranačkog sistema. Skepticizam, kao dominantno vrijednosno opredjeljenje mladih od pedesetih do konca šezdesetih godina (kod nas i u mnogim drugim, prvenstveno zapadno - evropskim državama), zamjenjuje entuzijazam studentskog pokreta 1968. Međutim već od početka sedamdesetih pa do konca osamdesetih godina skepticizam ponovno napreduje prema vrhu hijerarhijske ljestvice vrijednosnog odnošenja mladih. S obzirom na činjenicu da je Srđan Vrcan još prije više od dva desetljeća analizirao sve bitne konstitutivne elemente

¹³ Jovan M i r i ć, *Interesne grupe i politička moć*, Suvremena politička misao, Zagreb, 1980, str. 42.

¹⁴ Jovan M i r i ć, isto djelo, str. 42.

skepticizma,¹⁵ (neizostavne za svaki ozbiljniji znanstveni pristup tom fenomenu), mi ćemo u nastavku, u interpretaciji rezultata ovog istraživanja iz 1988. dati osnovne indikatore u prepoznavanju skepticizma na osnovi vrijednosnih opredjeljenja studenata spram slijedećih pitanja:

1. spremnosti da se angažiraju u rješavanju društvenih problema,
2. mišljenjima o vlastitoj budućnosti i budućnosti društva i
3. odnosu prema SK.

Metodologija istraživanja

U empirijskom dijelu istraživanja primjenjena je metoda ankete na uzorku sa 698 studenata svih fakulteta Sveučilišta u Splitu. Obradeni podaci su nastavak objavljenog istraživanja iz 1988. pod naslovom: "Vrijednosne orijentacije studenata prema radu".

Pri obradi podataka izračunate su frekvencije i postoci odgovora nekoliko predloženih alternativa na pitanja koja se odnose na osnovni problem rada: studenti - politika. Osim toga, izračunate su i prosječne procjene (aritmetičke sredine)

¹⁵ Bitne značajke skepticizma i skeptičkog pokoljenja mladih prema Srđanu Vrcanu jesu:

a) realističnost i isključiva usmjerenost na ono što je konkretno, neposredno činjenično,

b) trezvenost gledanja na svijet bez iluzija, bez velikih ideala i bez velikih romantičnih ciljeva,

c) strogo razdvajanje onog što spada u javni život od onoga što pripada oblasti privatnog života u isključivu usmjerenost samo na privatno . . .

d) dominacija težnji za društvenom sigurnošću i društvenim usponom koji se shvaćaju ne kao cilj neke posebne kolektivne društvene akcije, već isključivo kao cilj vlastitih osobnih napora,

e) pasivan potrošački stav prema državi i njenim institucijama pri čemu se uzima samo on što država i njene institucije nude, ali se ne želi miješati u njenu organizaciju funkcioniranje njezinih institucija, ukoliko se država ne miješa previše u oblast privatno života i

f) gubitak svakog duljeg i trajnijeg interesa za politiku i politička zbivanja tako da se politika smješta izvan kruga interesa mladih te se sve više shvaća kao specijalizirana društvena djelatnost . . . i u kojoj je svaki osobni napor suvišan i bezuspješan - stoga izrazito odsustvo spremnosti da se politički angažiraju". (Srđan Vrcan, Novo pokoljenje mladih, Vidik, 7 - 8/ 1968, str. 18.)

važnosti motiva za i protiv izlaska iz SK. Selektivno odabranim pitanjima iz instrumenta istraživanja (anketnog upitnika) analizirani su odgovori studenata o: 1. spremnosti da se angažiraju u rješavanju društvenih problema, 2. odnosu prema vlastitoj budućnosti i budućnosti društva i 3. odnosu prema SK, vojnoj obavezi, marksizmu i religiji. Na osnovu analize odgovora tih pitanja (i zadataka istraživanja) dobiveni su neki indikatori u interpretacijama vrijednosnih opredjeljenja studenata kao bitnog faktora učvršćenja ili odstupanja od osnovnih (proklamiranih) političkih načela (tadašnjeg) jednopartijskog sustava.

Rezultati istraživanja

Tablica 1: KOLIKO SI TI OSOBNO SPREMAN ANGAŽIRATI SE U RJEŠAVANJU RAZLIČITIH DRUŠTVENIH PROBLEMA?

o d g o v o r	f	%
uopće se ne želim angažirati	69	9. 88
samo u rješavanju problema koji pogađaju mene osobno	16	2. 29
samo u rješavanju problema koji pogađaju moju obitelj i krug prijatelja	48	6. 87
samo u rješavanju problema koji pogađaju moju generaciju	41	5. 87
samo ako na taj način mogu pomoći konkretnim pojedincima ili grupama ljudi	44	6. 30
samo na nekim sasvim konkretnim problemima od općeg interesa	112	16. 04
u svim aktivnostima koje pridonose općem društvenom napretku	80	25. 78
nisam o tome razmišljao	188	25. 93

Prema odgovorima ispitanika približno 42% ih je spremno angažirati se na rješavanju problema od općih interesa, koji pridonose društvenom napretku, a nešto više od jedne trećine studenata ne razmišlja o društvenom angažmanu, ili se nije spremno angažirati. S obzirom na činjenicu da su naši ispitanici budući nosioci najodgovornijih društvenih funkcija, ovaj je podatak više negoli zabrinjavajući. Apsurdna je činjenica, (i za mnoge autore nashvatljivo, kada mlade vezuju uz termine "revolucionarnog entuzijazma", "zalogom budućnosti". . .) da budući

profesori, liječnici i drugi budu indiferentni, tj. u tolikom postotku nezainteresirani za aktivno učešće u rješavanju društvenih problema. Mi ovaj podatak interpretiramo kao potvrdu širenja skepticizma među mladima osamdesetih godina (o čemu je bilo riječi u teorijskom dijelu rada), što više govori o deformacijama samog društva i političkog sistema nego o devijantnosti ovog aspekta vrijednosnog opredjeljenja mladih. Na to su nas uputili i podaci iz sljedeće tablice.

Tablica 2: KOJI JE, PO TVOM MIŠLJENJU, NAJBOLJI PUT I NAČIN RJEŠAVANJA DRUŠTVENIH PROBLEMA I POTEŠKOĆA?

o d g o v o r	f	%
djelovanje u okviru institucija		
političkog sistema	183	26. 21
djelovanje mimo institucija	95	13. 61
djelovanje protiv institucija	45	6. 44
prepuštanje rješavanja problema		
onima kojima je to posao	163	23. 35
nemam o tome nikakvog mišljenja	212	30. 37

Kao što podaci iz tablice 2 pokazuju, najveći postotak ispitanika nema izgrađeno mišljenje o načinu rješavanja društvenih problema, što se i moglo očekivati s obzirom na podatke iz tablice 1.

U istraživanju Esada Čimića (1980. godine) na istoj populaciji studenata ispostavilo se da 33% ispitanika smatra da se u našem društvu najbolje uspijeva posredstvom veza i prijateljstava.¹⁶ Ovi podaci o važnostima koje studenti pripisuju angažmanu u načinu rješavanja društvenih problema (u ovom ispitivanju) i vlastitih individualnih problema (u ispitivanju Esada Čimića) potvrđuju našu pretpostavku o širenju skepticizma, i to, u konkretnom primjeru sa svoje dvije prepoznatljive dimenzije: 1. strogom razdvajanju "onog što spada u javni život od onog što pripada oblasti privatnog života uz isključivu usmjerenost samo na privatno"¹⁷ i 2. pasivnom stavu spram načina rješavanja društvenih problema

¹⁶ Esad Č i m i ć, Vrijednosna usmjerenost studenata; U neobjavljenom istraživanju (za potrebe

Rektorata Sveučilišta u Splitu): Srđan Vrcan, Esad Čimić i Zoran Malenica, "Društveni

položaj i idejne preokupacije studenata", 1980, str. 56.

¹⁷ Srđan V r c a n, Novo pokoljenje mladih, Vidik, 7 - 8/ 1968, str. 18.

“ukoliko se država ne miješa previše u oblast privatnog života”.¹⁸ Ova distribucija odgovora na pitanje o načinu rješavanja društvenih problema implicira dezorijentiranost studenata, (u socijalnom, gospodarskom i političkom pogledu) pa time i rastuće mehanizme dezintegracije društvenog i političkog sistema. Pretpostavljamo da će ova dezorijentiranost uvelike pripomoći raspadu socijalizma u Hrvatskoj.

Tablica 3 .KAKAV JE TVOJ ODNOS PREMA MARKSIZMU KAO POGLEDU NA SVIJET?

o d g o v o r	f	%
prihvaćam ga u potpunosti	60	8. 59
prihvaćam većinu onoga što sadrži marksistički svjetonazor	199	28. 51
prihvaćam samo neke postavke marksizma	250	35. 81
ne prihvaćam marksizam	35	5. 01
ne prihvaćam ni jedan cjeloviti svjetonazor	48	6. 87
nemam nikakvo mišljenje o tome	106	15. 81

Rezultate iz tablice 3 možemo uvjetno nazvati očekivanima s obzirom na godinu istraživanja (1988). Danas smo svjedoci da su studenti (u 1990.) tražili, a kasnije i izborili ukidanje marksizma kao kolegija na svim fakultetima. Rezultati istraživanja krajem osamdesetih pokazuju definitivno napuštanje egalitarističkih principa (iz marksističkog svjetonazora) u svijesti i ponašanju mladeži. Stoga su ovi podaci očekivani i zbog toga jer je u dosadašnjoj praksi socijalizma individualni interes uvijek dolazio u hijerarhijsku podređenost društvenom interesu što je dovelo do potkopavanja marksistički definiranog društvenog interesa.

¹⁸ Srđan V r c a n, isto, str. 18.

Tablica 4: KAKAV JE TVOJ ODNOS PREMA VJERI? DA LI SE SMATRAŠ VJERNIKOM (RELIGIOZNYM) ILI ONIM KOJI NE VJERUJE (NERELIGIOZNYM)?

o d g o v o r	f	%
uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što vjera uči	105	15. 04
religiozan sam, ali ne prihvaćam sve što vjera uči . . .	174	24. 92
razmišljam o tome, ali ni sam ne znam		
jesam li vjernik ili ne	76	10. 88
ravnodušan sam prema religiji	29	4. 15
nisam religiozan, ali nemam ništa protiv religije . . .	265	37. 96
nisam religiozan i protivnik sam religije	49	7. 02

Interesantan je podatak da jedna četvrtina ispitanika, iako religiozni, imaju kritičan stav spram nekih religijskih aksioma. Nažalost, na osnovi toga ne možemo zaključivati što taj kritički stav znači i kakve bi bile posljedice na samo ponašanje. Relativno optimističan je podatak da svega 7% ispitanika spada u kategoriju "agresivnog ateizma". Podaci od 1980. iz ranije spomenutog istraživanja (bilješka 16) pokazuju da se jedna trećina studenata smatra religioznim, što je nešto manje nego u našem nalazu. Isto tako, naše ispitivanje ukazuje na porast broja religioznih u komparaciji s rezultatima istraživanja izvršenog na reprezentativnom uzorku mladih SR Hrvatske iz 1986.¹⁹ Evo kratkog usporednog prikaza tih istraživanja prema stupnju religiozne identifikacije:

Religiozna identifikacija (u postotcima)	Reprezentativni uzorak mladih SR Hrvatske - 1986.	Studenti Sveučilišta Splitu - 1988.
uvjereni vjernik	12.0%	15. 0%
religiozan	16.3%	24. 9%
nereligiozan	34.1%	38. 0%
protivnik religije	13.1%	7. 0%

Podatak o "povratku mladih" religioznim vrijednostima najvjerojatnije je uvjetovan okretanju obiteljskim vrijednostima (i tradiciji), ali i istovremeno

¹⁹ Dinka M a r i n o v i ć, Mladi i religija, U Zborniku radova: "Fragmenti omladine", Znanstveno - istraživački odsjek RZRK SSOH, Zagreb, 1988.

otklonu od institucionalno - političke participacije u društvenom životu. Zbog toga nam se, posebno kod interpretacija religioznih fenomena, jedno pitanje nametnulo u svoj svojoj složenosti: " . . . što bi pokazala istraživanja izvan konteksta tradicionalne, konvencionalne religije i religioznosti, tj. ona koja bi religijski fenomen promatrala kroz njegove posvjetovljene oblike."²⁰

Tablica 5: DA LI SI U DJETINJSTVU BIO ODGAJAN U VJERSKOM DUHU?

o d g o v o r	f	%
da, u izraziti vjerskom duhu	117	16. 76
da, ali ne osobiti naglašeno	190	27. 22
u našoj kući se vjera poštovala samo kao dio narodnih običaja i tradicija	151	21. 63
nisam odgajan u vjerskom niti u antivjerskom duhu	227	32. 52
odgajan sam protiv vjere	13	1. 86

Rezultati iz tablice 5 pokazuju isti fleksibilan odnos prema religioznosti. Mali broj ispitanika odgajan je u izrazito religioznom ili i antireligioznom duhu.

Tablica 6: DA LI SI ČLAN ILI FUNKCIONAR SAVEZA KOMUNISTA?

o d g o v o r	f	%
nisam i ne želim biti član SK	301	43. 12
nisam i do sada nisam razmišljao o tome da li želim biti član ili ne	189	27. 03
nisam član, razmišljam o tome, ali nisam na čistu da li želim biti član ili ne	79	11. 31
nisam član, ali želim to postati	17	2. 43
član sam bez funkcije	59	8. 45
član sam i imam neku funkciju	25	3. 58
član sam, ali razmišljam da to prestanem biti	11	1. 57
bio sam član, ali više nisam	17	2. 47

Iz tablice 6 se vidi da ima svega oko 12% studenata članova SK. U usporedbi s 1980; članova SK je bilo 27% među (istom) studentskom populacijom splitskog

²⁰ Dinka M a r i n o v i ć, Isto djelo, str. 198.

Sveučilišta. Skoro tri četvrtine ispitanika iskazuje negativan odnos, odnosno jedan oblik apolitičnosti prema (tada) jedino mogućem vidu političkog suživota s vladajućom strankom. Negativan odnos prema SK, koji je kulminirao u izbornom i postizbornom razdoblju u SR Hrvatskoj, mogao se predvidjeti s obzirom (i) na ove podatke. Za takvu procjenu nije bila potrebna posebna sociološka imaginacija, pa je prava šteta što ove podatke nismo ranije prezentirali javnosti. Podatak da je 88% budućih nositelja razvoja društva bilo izvan vladajuće partije morao je doći takve organizacije. Ovaj podatak o političkom apsentizmu po svemu sudeći učvršćuje naše argumentacije za predviđanja dinamičnih promjena u neposrednoj budućnosti.

Tablica 7: IZ KOJIH RAZLOGA, PO TVOM MIŠLJENJU, LJUDI ULAZE U SK?

(rang lista važnosti motiva)

m o t i v	procjena važnosti
1) Bolja društvena pozicija članova SK	3. 99
2) Želja za utjecajem na društvenu situaciju i pomoći u rješavanju društvenih problema	3. 14
3) Utjecaj roditelja ili prijatelja, članova SK	3. 09
4) Zanimanje za politiku i društveni rad	2. 92
5) Prihvataju program i ciljeve SK	2. 54

Tablica 8: IZ KOJIH RAZLOGA, PO TVOM MIŠLJENJU, LJUDI NE ULAZE U SKJ?

(rang lista važnosti motiva)

m o t i v	procjena važnosti
1) Mišljenje da većinu članova čine karijeristi	4. 13
2) Nemoć SK u rješavanju društvenih problema	3. 90
3) Vjerski razlozi	3. 80
4) Odstupanje SK od vlastitog programa	3. 71
5) Ne zanima ih politika i društveni rad	3. 43
6) Neslaganje s programom i ciljevima SK	3. 18
7) Obaveza izvršavanja svih izglasanih odluka	2. 67

Iz tablice 7 i 8 je vidljivo da studenti najveću oštricu kritičnosti prema SK pripisuju karijerističkom ponašanju nosilaca političke vlasti. Dakle, studenti su i time pokazali definitivno nepovjerenje u avangardnu ulogu SK. Da su to znali, ili bar bili zainteresirani za tu spoznaju, tadašnji politički moćnici vjerojatno ne bi tako bili iznenađeni rezultatima posljednjih izbora u SR Hrvatskoj, posebno na području Dalmacije. Štoviše, može se reći da su njihove planirane aktivnosti bile utemeljene na krivim pretpostavkama o povjerenju mladih u SK. Ovi rezultati samo potvrđuju vrijednost empirijskih provjera mišljenja i stavova mlade generacije o tim i drugim aktualnim društvenim pitanjima. Njima ni u kojem slučaju ne zagovarano pozitivistički pristup uočljiv kod mnogih ispitivanja, kada autori u interpretacijama dobivenih rezultata ne uočavaju moguće razlike između vrijednosnog opredjeljenja i ponašanja, tj. deklarativnog opredjeljenja za politički sistem i konkretnog angažmana u politici. Poređ rečenog, smatramo da naši podaci rasvijetljavaju još jednu važnu dimenziju skepticizma, a koja se u ovom slučaju prepoznaje u gubljenju "svakog dubljeg i trajnijeg interesa za politiku i politička zbivanja, tako da se politika po pravilu smješta izvan kruga interesa mladih, te se sve više shvaća kao specijalizirana društvena djelatnost, u kojoj glavnu riječ vode profesionalni političari i u kojoj je svaki osobni napor suvišan i bezuspješan - stoga izrazito odsustvo spremnosti da se politički angažiraju".²¹ Otklon od socijalizma, odnosno put u razvoju postsocijalizma uočili smo i u ovoj dimenziji skepticizma mladeži.

Tablica 9: KAKVA ĆE PO TVOM PREDVIĐANJU BITI TVOJA BLIŽA BUDUĆNOST, A KAKVA NAŠEG DRUŠTVA

o d g o v o r	f TVOJA %	f DRUŠTVENA %	
mnogo lošija od sadašnjosti . .	42	6. 01	215 30. 80
nešto lošija	73	10. 45	207 29. 65
jednaka kao i sadašnjost	180	25. 78	134 19. 19
nešto bolja	262	37. 53	106 15. 18
mnogo bolja od sadašnjosti . .	141	20. 20	36 5. 15

Istraživanje u Jugoslaviji 1989. na reprezentativnom uzorku, potvrđuje podatak iz tablice 9, da mladi vide svjetliju vlastitu perspektivu i budućnost za razliku od

²¹ Srđan V r c a n, Novo pokoljenje mladih, Vidik, 7 - 8 1968, str. 18.

budućnosti društva.²² Međutim, ovdje trebamo istaći da nismo našli adekvatne interpretacije ovog podatka iz dostupne nam literature. Smatramo da je razlog ovakvog (samo prividno) nelogičnog odgovora ispitanika uvjetovan dualizmom vrijednosnog odnošenja, kao npr. prihvaćanje konformizma u javnom životu i individualizma u privatnom životu. Jedan od rijetkih znanstvenika je 1982. imao sociološke imaginacije i smjelosti kada je naglasio slijedeće: "Zato se moramo upitati, ne gledaju li mladi na to svoje buduće . . . društvo, na njegov politički sistem (samoupravni socijalistički sistem), kao na ono rješenje koje je bolje i od zapadnog i od istočnog rješenja u pogledu garancije za realizaciju privatiziranih i potrošačkih interesa".²³ Ovaj citat smo uzeli kao potvrdu naših teorijskih pretpostavki o širenju skepticizma kao jednog od dominantnih vrijednosnih opredjeljenja mladih iz osamdesetih godina, a koje (pretpostavke) imaju i svoju konkretnu uremljenost u rezultatima ovog istraživanja. Vjerujemo da će se i zbog toga u budućim istraživanjima smanjiti broj u praksi neprimjerenih izjava, (da ne kažemo ideološki kontaminiranih naučnih predrasuda) kod interpretacija društvenog bića mladih u terminima "revolucionarnog entuzijazma", "socijalne ekspanzije", "ljubavi prema domovini" . . .

Kada skepticizam postane dominantno vrijednosno opredjeljenje (ne samo u sferi političke participacije u društvenim institucijama), naše je uvjerenje da su sazreli svi uvjeti za njegovo naglo transformiranje, i to s uspostavljanjem novoga identiteta društvenog bića mladih s (ponovnim vraćanjem) na "socijalnu ekspanziju" i konkretne (u devedesetim godinama) promocije nacionalnih, vjerskih i socijalnih ciljeva! S druge strane, pretpostavljamo da će takav politički apsentizam mladih doprinijeti razvoju postsocijalizma u Hrvatskoj.

²² Vidjeti komparativni pregled rezultata istraživanja odnosa mladih prema osobnoj i društvenoj budućnosti, s obzirom na republičku pripadnost (N = 4690) od M. J i l e k a, "Omladina između nade i predviđanja", Revija za socijologiju, 4/1990, str. 659.

²³ Velibor J e r b i ć, Odnos mladih prema temeljnim vrijednostima socijalističkog razvoja, Pogledi, 3/1982, str. 97.

Tablica 10: SLAŽEŠ LI SE S NAVEDENIM TVRDNJAMA O VOJNOJ
OBAVEZI?

moгуći odgovori.

- 1) ne slažem se
- 2) ne razmišljam o tome
- 3) slažem se

p i t a n j e	f 1		o d g o v o r		f 3	
	f	%	f	%	f	%
vojna je obaveza dužnost koju nijedan muški građanin naše zemlje ne bi smio izbjeći	126	18.5	181	25.93	391	56.01
vojna obaveza kakva je danas u našoj zemlji, predstavlja gubitak vremena za mlade . . .	345	49.42	222	31.80	131	18.76
armija sastavljena isključivo od profesionalnih vojnika osigurala bi bolju obranu zemlje. . . .	257	36.81	256	36.67	185	26.50
svim mladim ljudima koji iz različitih razloga ne mogu (žele) vršiti vojnu dužnost trebalo bi dati mogućnost da to odrade u civilnoj službi	131	18.76	208	29.79	359	51.43
žene bi, u našoj zemlji, trebale služiti vojni rok na isti način kao i muškarci	493	70.63	150	21.48	55	7.87

Opći zaključak iz podataka navedenih u tablici 10 je da studenti iskazuju naglašeno pozitivan odnos prema vojnoj obavezi. Ovdje je moguće izraziti sumnju u iskrenost odgovora, tim više što su upravo studenti 1990. bili ti koji su tražili ne samo ukidanje kolegija ONO i DSZ na fakultetima (što su i izborili), nego i

civilno služenje vojnog roka građana Republike Hrvatske u svojoj republici. Psihološko objašnjenje (za muški dio ispitanika) je moguće naći u Zajmccovoj teoriji socijalne interakcije, prema kojoj se pozitivnijim i značajnijim procjenjuju događaji i situacije kroz koje je pojedinac prošao s mnogo uloženog truda i muke. Osim toga, teško je priznati samom sebi da neke stvari u životu radi(mo) protivno vlastitim principima, pa ih je lakše potisnuti u zaborav ili ih shvatiti kao nužnost kroz koju i drugi trebaju proći. S druge strane, nije zanemarljiv ni efekat "optimizma pamćenja", gdje pojedinac radije pamti doživljaje ugodne konotacije.

ZAKLJUČNI KOMENTAR

Istraživanja pokazuju da su mladi u posljednjem desetljeću, izraženije nego u ranijim periodima, gubili utopijske vizije socijalizma, te da se (konkretno) nepovjerenje u avangardnost uloge SK manifestiralo uspostavljanjem višestranačkog sustava u Jugoslaviji. Najrelevantniji podaci istraživanja osamdesetih godina (što potvrđuju osnovni rezultati i ovog ispitivanja) ukazuju na: 1. presudni utjecaj obitelji na socioobrazovno diferenciranje mladih, 2. povećanju religioznosti među mladima i 3. otklon od sudjelovanja u političkom životu, uz istodobno visoko vrednovanje obiteljskih vrijednosti i skepticizmu kao dominantnom vrijednosnom opredjeljenju u odnosu prema politici. Skepticizam kao dominantno vrijednosno opredjeljenje mladih od pedesetih do konca šezdesetih godina - kada i kulminira (kod nas i u mnogim zapadno - evropskim državama) naglo se mijenja u socijalnu ekspanziju sa studentskim pokretom godine 1968. i ponovnim buđenjem vjere i konkretnih akcija, sve poradi demokratskog preobražaja društva. Međutim, vrlo brzo, od početka sedamdesetih pa do konca osamdesetih godina skepticizam ponovo napreduje prema vrhu hijerarhijske ljestvice vrijednosnog odnošenja mladih (što i ovo istraživanje pokazuje), a onda od početka devedesetih (ponovno) bio (da li samo prividno?) potisnut socijalnim, nacionalnim i studentskim nemirima. Premda se skepticizam prepoznaje po potrošačkoj usmjerenosti, nedostajanju ideala, privatizaciji i/ili nespremnosti da se angažira (mladež) u društvenim organizacijama i institucijama, to nipošto ne znači da se on (skepticizam) izražava putem indiferentnosti. Uprkos činjenici da smo sve te elemente skepticizma prepoznali i u rezultatima ovog istraživanja odnosa studenata prema politici, smatramo da skepticizam treba interpretirati kao reakciju na nemogućnost izraza uvjerenja i potreba mlade generacije za političkim i društvenim suživotom s drugima. Događaji, ne samo u Hrvatskoj, početkom devedesetih potvrđuju opravdanost ovih naših teza i interpretacija. Naime, naše je uvjerenje da kada skepticizam postane dominantno vrijednosno opredjeljenje, ne samo u sferi političkih odnosa, onda su (upravo tada) sazreli svi uvjeti za njegovom

transformacijom (u svijesti i ponašanju mladih) i uspostavljanjem (bitno) drugačijeg identiteta društvenog bića mladih, prepoznatljivim u njihovim traženjima za radikalnim izmjenama društvenog sustava (sa socijalnim, nacionalnim i studentskim pokretima).

L i t e r a t u r a :

1. B l o c h, E. 1979. *Politička mjerenja*, Sarajevo: Svjetlost
2. Ć i m i ć E., M a l e n i c a Z., V r c a n S., 1980. *Društveni položaj i idejne preokupacije mladih*, (u rukopisu - ncobjavljeno istraživanje za potrebe Rektorata splitskog sveučilišta).
3. F i s c h e r E., 1966. *Problemi mlade generacije, (Nemoć ali odgovornost)*, Ljubljana: Cankarjeva Založba.
4. J i l c k M., 1990. Omladina između nade i predviđanja, *Revija za sociologiju*, 4/1990.
5. K u v a č i ć I., 1968. Teorijski pristup za shvaćanje suvremene omladine, *Sociologija*, 1/1968.
6. M a l e n i c a Z., Omladina u osamdesetim godinama, *Pogledi*, 3/1982.
7. M i l i š a Z., R a k o A., T a k š i ć V., 1980, *Vrijednosne orijentacije studenata prema radu*, Zagreb, Znanstveno - istraživački odsjek RZ RK SSOH.
8. M i r i ć J., 1980, *Interesne grupe i politička moć*, Zagreb, Suvremena politička misao.
9. P a š i ć N., 1968, *Klase i politika*, Beograd, Rad.
10. T a d i ć Lj., 1967, *Poredak i sloboda*, Beograd, Kultura.
11. U l e M., 1/1987, Svakodnevna političnost mladih - političnost svakodnevna života, *Pogledi*.

12. V r c a n S., 1968, Novo pokoljenje mladih, *Vidik*, 7 - 8.
13. W e b e r M., 1964, *Politika kao poziv*, U: Mihajlo Đurić, *Sociologija Maxa Webera*, Zagreb, Matica Hrvatska.
14. Zbornik radova, 1980, *Fragmenti omladine*, Zagreb, Znanstveno - istraživački odsjek RZ RK SSOH.
15. Ž u p a n o v J., 1983, *Marginalije o društvenoj krizi*, Zagreb, Globus.

Zlatko Miliša - Andrija Rako - Vladimir Takšić: STUDENTS AND
POLITICS

S u m m a r y

Investigations in Yugoslavia show that young people in the last decade were losing their utopian visions of socialism more conspicuously than before. Their distrust in the leading role of the communist party can be seen in the processes of political pluralism in the whole country. Therefore, the most important results of the investigations in the eighties (which are confirmed in our research) show that: 1) The family has the most important influence as to socio-educational differentiation of the young; 2) Increasing religious feelings among young people and; 3) the interest for political life has been decreasing while at the same time the values of family life have been highly appreciated. Scepticism is present towards politics and especially towards political activity.